

MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ȘI ORIENTATIVE

Izvoare istorice comentate

SOLON DESPRE REFORMELE SALE

(Transformările economice din a doua jumătate a sec. VII. î.e.n., datorită pătrunderii tot mai accentuate a economiei de schimb sprijinită pe monetă, au înrăutățit considerabil situația micilor proprietari (*geomórii*) din Attica. Cînd, din cauza unei secete, a unei năvăliri dușmane sau a unei campanii, care îl împiedică pe micul proprietar să-și lucreze ogorul, acesta era obligat să se împrumute la marele proprietar vecin (*eupatridul*), el trebuia să garanteze plata datoriei și a dobînzii cu pămîntul și cu persoana sa și a copiilor săi. În caz de neplată a datoriei, ei pierdeau pămîntul, cădeau sub dependența creditorului, care-i puneă să muncească, pînă la acoperirea datoriei, puțînd fi vînduți sclavi în afara Atticii, sau încercau să scape printr-un exil voluntar. Attica era pe punctul de a se transforma într-o țară de mari proprietari și de țărani dependenți sau sclavi, după modelul Spartei și Thesaliei. Dar, cum tocmai clasa micilor proprietari forma grosul armatei de *hopliți*, iar Attica se găsea într-un război cu *Mégara*, care-i răpise insula Salamina, *eupatrizii* au fost siliți să cedeze, și să numească, de acord cu *démosul*, un arbitru în persoana lui *Solon* (594 î.e.n.). Înțelegînd că principala cauză a tensiunii din Attica era provocată de pierderea pămînturilor și a libertății, el rezolvă *întîi* această problemă. Iar pentru a explica poziția moderată pe care a adoptat-o, el — care era cel mai de seamă poet al Athenei la acea dată — a alcătuit o serie de elegii, al căror conținut esențial a fost păstrat de Aristotel în lucrarea sa *Constituția Athenei*.)

Textul

„Am alcătuit ¹ legi egale pentru cei puternici și pentru cei slabi ², dînd fiecăruia dreptatea ce i se cuvine. ³

Poporului i-am dat atîta putere cîtă îi trebuia, fără a-i știrbi din drepturi ⁴ și fără a i le mări prea mult ⁵. Și am procedat în așa fel încît cei care aveau puterea și bogăția să nu sufere vreun neajuns ⁶.

Pămîntului negru i-am smuls stîlpîi ⁷, înfipti pretutindeni: rob pînă nu de mult, acum este liber ⁸. Iar pe mulți <athenieni> vînduți ca sclavi

pe drept ori pe nedrept⁹, i-am readus în patrie, în Athena¹⁰; apoi am eliberat pe cei fugiți de teama datoriilor¹¹ și care în decursul lungii rătăcirii uitaseră limba părintească; în fine, și pe cei de aici <din Attica> căzuți în sclavia înjositoare și care tremurau în fața stăpînilor lor¹², i-am eliberat“.

Aristotel, *Constituția Athenei*, cap. XII, § 1 și 4 (trad. Șt. Bezdechi, revăzută).

Comentariu istoric

1. În anul 594 î.e.n., pentru a se pune capăt stării de tensiune, ce împărțea Attica în două tabere dușmane, amenințînd să se transforme într-un război civil, eupatrizii și demosul au căzut de acord să numească un arbitru care, pe calea unor legi noi, să readucă înțelegerea și liniștea în stat. Solon, care prin originea sa nobilă și prin ocupația de negustor pe care o practicase în tinerețe, era bine văzut de ambele tabere, a fost ales *arhonte* (adică *arhonte eponim*) și însărcinat cu luarea de măsuri necesare. Dar, ținînd seama de împrejurările în care i s-a dat această însărcinare și de obiectivele ce se urmăreau, poziția lui Solon, a fost aceea a unui *aisyimnet*, adică a unui personaj învestit cu puteri extraordinare în scopul restabilirii înțelegerii între taberele învrăjbite, pe calea promulgării unui cod de legi. Solon și-a îndeplinit misiunea în decursul unui singur an (594/593 î.e.n.), fără să mai fi fost nevoie de o prelungire a puterilor.

2. Legile lui Solon au fost gravate pe tăblițe de lemn afișate în *Pritaneu* și pe stele de piatră așezate în *Porticul regal*. Expresiile folosite de Solon sînt cele ce aveau circulație în cercurile eupatrizilor: cei puternici erau numiți „cei buni“, iar cei slabi, „cei răi“, așa cum apar și în acest fragment. Prin „legi egale“ înțelege că măsurile luate de el erau aplicate în egală măsură și eupatrizilor și demosului. Trebuie subliniat încă odată faptul că ceea ce i-a constrîns pe eupatrizi să cedeze și să accepte măsurile lui Solon a fost nevoia de a se menține clasa micilor proprietari care, alcătuiind grosul *hopliților*, singură putea asigura apărarea Atticei, pe lângă faptul că, în cazul unei confruntări cu armele, superioritatea ei numerică nu lăsa să se întrevadă o victorie a nobilimii.

3. Plecînd de la ideea că nedreptatea și asuprirea provoacă turburările sociale, Solon, convins de biruința finală a dreptății, a adoptat calea de mijloc, nesituîndu-se pe pozițiile nici uneia din cele două tabere, ci procedînd, cum spune singur, „cu măsură“ (măsură dată, firește, de morală timpului), adică a tîns la realizarea unui echilibru între dezvoltarea autonomă a individului și subordonarea lui intereselor colectivității. De aici derivă și însemnătatea legislației lui care — pe lângă caracterul ei practic — rezidă mai ales în faptul că deschide calea unei concepții noi: aceea că statul, alcătuiind legile, are dreptul să nu mai țină seamă de vechile norme tradiționale, devenite o frînă în calea dezvoltării sociale, ci să-și dea norme și instituții noi, corespunzătoare nevoilor izvorîte din situațiile sociale schimbate.

4. Este vorba de drepturile politice. Numai că, la drept vorbind, nici nu prea ar fi avut ce drepturi să-i știrbească demosului, deoarece întreaga putere politică se găsea în mîna eupatrizilor, din sînul cărora se alegeau *arhonții* și prin aceasta, *Areopagul*.

5. Solon se gîndește la marea masă a populației libere, cunoscută sub numele de *theți*, căreia prin măsurile sale i se recunoștea numai dreptul electoral *activ*, adică dreptul de a alege — în Adunarea poporului — pe magistrații cetății și dreptul de judecată în tribunalul *heliastilor*. Cît privește virfurile demosului, incluse în clasele *cavalerilor* și *zeugișilor*, ele primeau și dreptul electoral *pasiv*, întrucît puteau face parte din nou înființatul *Consiliu al celor patru sute*. Totuși, deoarece Solon spune cu atîta hotărîre că „nu a mărit prea mult” puterea poporului, înseamnă că cei mai importanți magistrați — în specie, arhonții — nu erau aleși, ci trași la sorți dintre *pentacosimedimni*.

6. Se referă la refuzul opus de Solon cererii demosului de a proceda la o nouă distribuire a pămîntului: pornind de la ideea pe care și-o făcuse despre sarcina ce-i fusese încredințată și anume că datoria lui era de a îndeplini o operă de *restaurare* și nu de *răsturnare* a situației existente, el a refuzat să procedeze la o nouă împărțire a pămîntului. Dar, nu este îndoială că, prin legislația sa, Solon a slăbit autoritatea eupatrizilor.

7. Potrivit normelor stabilite de dominația aristocrației, datoria era garantată atît cu pămîntul, cît și cu persoana debitorului și a membrilor familiei sale. De aceea, eupatrizii așezau pe pămînturile geomorilor îndatorați *stîlpi de piatră* pe care erau gravate sumele datorate și termenele de plată, stîlpi care indicau, totodată, drepturile creditorilor asupra pămînturilor debitorilor. Cu timpul, cea mai mare parte a pămînturilor micilor proprietari din Attica au fost acoperite cu astfel de stîlpi ipotecari. „Smulgerea stîlpilor” a fost rezultatul ștergerii datoriilor, al cărei efect imediat a fost anularea drepturilor creditorilor. Și, pentru ca pe viitor astfel de situații să nu se mai repete, Solon a interzis ca de aici înainte împrumuturile să mai fie garantate cu pămîntul și persoana debitorului.

8. „Libertatea pămîntului” a fost efectul juridic al celei mai de seamă dintre măsurile de lichidare a trecutului luate de Solon, aceea a *anulării datoriilor*. Expresia folosită de contemporani pentru a denumi această măsură, *seisachteia*, are în limba greacă înțelesul de „ușurare de sarcini”, cu îndoitul sens de eliberare a individului și a pămîntului, ca rezultat al anulării „sarcinilor” de pînă atunci. Deși nu știm exact tehnica aplicării ei, este sigur că *seisachteia* a reprezentat o anulare a datoriilor garantate cu pămîntul și cu persoana debitorului.

9. Aluzie evidentă la abuzurile săvîrșite de eupatrizi, care, călcînd cutuma curentă ce obliga pe datornicul care nu-și putea achita datoria la termenul fixat să lucreze pămîntul, în folosul creditorului, pînă la acoperirea datoriei, îi vindeau pe debitori sclavi, în afara Atticei.

10. Ca rezultat al anulării datoriilor, pămîntul celor vînduți sclavi în afara Atticei le revenea acestora de drept în proprietate; dar cum ei se găseau în situație de sclavi, pentru a putea reintra în stăpînirea pămîntului trebuiau răscumpărați, ceea ce Solon s-a îngrijit să facă, probabil cu banii statului și în măsura în care cei vînduți mai trăiau sau au primit asentimentul stăpînitorilor lor.

11. O parte a datornicilor, în primejdie de a fi vînduți sclavi, au părăsit Attica, exilîndu-se; deoarece pentru unii acest exil durase mai multă vreme, ei începuseră să uite *dialectul attic* în folosul dialectului regiunii unde se așe-

zaseră. Prin efectul juridic al legii anulării datoriilor, ei se puteau înapoia în Attica, reintrînd în stăpînirea pămîntului.

12. Pasajul se referă la situația datornicilor rămași în continuare pe pămînturile lor, dar trebuind să muncească pentru noii stăpîni ai pămînturilor. În acest caz se prezentau două situații. Dacă datoria nu depășea valoarea pămîntului, atunci pămîntul trecea în stăpînirea creditorului, care, avînd nevoie de brațe de muncă, îl lăsa pe datornic să-l lucreze, dîndu-i, însă, numai a șasea parte din produse, restul de cinci luîndu-le el. De aceea, geomorii care acceptau această situație purtau numele de *hectémoroi*, adică de „cei de beneficiază de a șasea parte“. Dacă, însă, datoria depășea valoarea pămîntului, debitorul și familia lui (în măsura în care nu erau vînduți sclavi) erau reținuți și obligați să lucreze pămîntul pînă la acoperirea datoriei, dar rămînînd tot timpul în primejdia de a fi vînduți. De aceea Solon îi arată ca „tremurînd în fața stăpînitorilor“.

Din enumerarea acestor cazuri se poate vedea cît de numeroase au fost situațiile cărora măsura luată de Solon le-a dat o rezolvare legală; de aceea, pentru exacta ei înțelegere trebuie să ținem seama că ea a avut și sensul unei legi de *reabilitare civică* și de *repunere în drepturi* a celor căzuți într-una din formele de degradare civică derivînd din aplicarea normală sau abuzivă a drepturilor pe care uzanțele impuse de eupatrizi le dădeau creditorilor.

Indicații metodice

Elegiile lui Solon au o valoare documentară deosebită; ele reprezentînd unul dintre cele mai vechi documente istorice contemporane referitoare la istoria Athenei, care vine să lumineze unul din momentele hotărîtoare ale evoluției constituționale a cetății. Expresie totodată a cugetării politice și a moderației lui Solon, ele ajută la conturarea figurii legislatorului athenian, care apare, mulțumită lor, cu întreaga ei individualitate. Textul ales ilustrează pe cea mai importantă dintre măsurile de lichidare luate de Solon: aceea a anulării datoriilor și a desființării dreptului debitorului de a dispune de pămîntul și de persoana debitorului, adevărat *Habeas corpus* al societății atheniene. Introducerea textului se va face în momentul în care se va fi prezentat elevilor criza socială din Attica în sec. VII î.e.n., și recurgerea la arbitrajul lui Solon, avîndu-se în vedere pe de o parte, obținerea unei imagini cît mai plastice a suferințelor geomorilor, ca rezultat al apăsătorului regim instaurat de guvernarea aristocrației, iar pe de alta urmărirea efectului juridic al măsurii soloniene de anulare a datoriilor. Ceea ce trebuie subliniat cu putere în explicarea textului este faptul că numai strîmtorați de conflictul cu Mégara și de atitudinea tot mai amenințătoare a demosului, au acceptat eupatrizii măsurile lui Solon. Totodată, se va evidenția că „moderația“ lui Solon, care voia să realizeze „armonia“ între clasele sociale antagoniste din Attica, a suferit pînă la urmă un eșec, deoarece anularea datoriilor i-a atras supărarea eupatrizilor, iar refuzul de a proceda la o nouă împărțire a pămîntului a nemulțumit demosul: rezultatul a fost tirania lui Peisistratos. Dar, în același timp, se va accentua asupra faptului că desființarea sclaviei pentru datorii a asigurat

Athenei o dezvoltare îndelungată lipsită de conflicte sociale grave care a contribuit la consolidarea ei, punînd-o în situația de a aspira la hegemonie în lumea hellenică. Cît privește capacitatea politică a lui Solon, ea va apare cu toată limpezimea din *durata* legislației *sociale*, introduse în timpul arhontatului său. De aceea s-a spus cu dreptate că, în secolul al V-lea î.e.n. Athena a trăit după legile sociale ale lui Solon și după cele politice ale lui Kleisthenes.

În felul acesta, lectura comentată a textului, care nu va depăși 5 minute, va ușura înțelegerea celorlalte măsuri ale lui Solon și va îngădui o trecere firească spre tirania lui Peisistratos și reformele lui Kleisthenes.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1. Aristoteles, *Statul atenian*, traducere de Șt. Bezdechi, Buc. 1944, p. 37—39 (pentru confruntarea cu textul grec s-a folosit: Aristote, *Constitution d'Athènes*, par G. Mathieu & B. Haussoulie, Paris, 1930, p. 11—13);
2. V. S. Sergheev, *Istoria Greciei antice*, Buc., 1951, p. 119—120;
3. V. V. Struve și D. P. Kallistov, *Grecia antică*, Buc., 1958, p. 173—176 (cu citarea fragmentelor lui Solon);
4. G. de Sanctis, *Storia dei Greci*, Firenze, 1939, vol. I., p. 474—478 (ale cărui concluzii sînt adoptate în comentariul istoric).

AUREL IORDĂNESCU